

ADABIYOT

6

Umumiy o'рта ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

Yangi nashr

Toshkent – 2022

UO'K 821.512.133(075.3)
KBK 83.3(5O')ya72
M 54

Tuzuvchilar:

Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov

Mas'ul muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov – Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU rektori,
filologiya fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

Uzoq Jo'raqulov – Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU “Jahon adabiyoti” kafedrasini mudiri, filologiya fanlari doktori.

Ravshanbek Egamberdiyev – Sirdaryo viloyati Boyovut tumanidagi 22-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Adabiyot [Matn]: 6-sinf uchun darslik / Z. I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 224 b.

UO'K 821.512.133(075.3)
KBK 83.3(5O')ya72

*Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari
hisobidan chop etildi.*

*Original maket va dizayn konsepsiyasi
Respublika ta'lim markazi tomonidan ishlandi.*

KIRISH. BADIY MATNNI TAHLIL QILISH BOSQICHLARI

Bu mavzuda biz:

– badiiy matnni tahlil qilish bosqichlariga xos xususiyatlarni o‘rganamiz.

Biz adabiyot darslarida o‘zbek va jahon so‘z san‘ati vakillarining turfa asarlaridan tarkib topgan badiiy matnlarni mutolaa qilamiz. Badiiy matn boshqa turdagi matnlardan (masalan, axborot matnlari yoki ilmiy matnlardan) farq qiladi.

Adabiyot darslarida badiiy asarni tushunish uchun uch bosqichli tahlil usulidan foydalanamiz:

Mutolaadan oldin:

- Boshqa fanlardan olgan bilimlaringizni yoki o‘zingizga tanish holatlarni eslang – ular sizga asarni tushunishga yordam beradi.
- Asar sarlavhasiga e‘tibor bering.
- Asarda nimalar haqida gap ketishi mumkinligini o‘ylab ko‘ring.

Mutolaa davomida:

- Asardagi voqealarni kuzating. “Nima uchun?” degan savolni o‘ylab ko‘ring. Voqealarning keyingi rivojini taxmin qilib ko‘ring.
- Asardagi obrazlarga, asarning muhim o‘rinlariga, yozuvchi nima demoqchi ekaniga e‘tibor bering. Bunda sizga matn ichida berilgan savollar yordam beradi.
- Asarda tasvirlangan voqealarni, qahramonlarni, manzarani xayolingizda xuddi “kino ko‘rayotgandek” tasavvur qiling – bu ham asarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Mutolaadan so‘ng:

- Asar haqidagi oldingi va keyingi tasavvurlaringizni solishtiring.
- Asar haqidagi fikrlaringizni umumlashtiring.
- Asar qahramonlari va voqealariga baho bering.
- Asardan nimalarni o‘rganganingiz, qanday xulosaga kelganingizni o‘ylab ko‘ring.

Ushbu uch bosqichli tahlil usulini Erkin Malikning “Nima qilib qo‘yding, Sherzod?” hikoyasi misolida ko‘rib chiqaylik.

NIMA QILIB QO‘YDING, SHERZOD?

Erkin Malik

Solijon aka ko‘z kasalliklari shifoxonasida ancha yotib, davolandi. Nihoyat shifo topib, uyiga qaytadigan bo‘lib qoldi. Ammo og‘ir, bosiq bu odam nimagadir uyiga ketishga oshiqmas edi. O‘ziga bog‘liq bo‘lmagan bir narsa ipsiz bog‘lab turardi.

Birinchi bosqich – mutolaadan oldin.

– Asar sarlavhasiga e'tibor beramiz. Qaysi hollarda birovga: “Nima qilib qo'yding?” deymiz?

– O'ylab ko'ramiz: Sherzod qanday bola bo'lishi mumkin? U nima ish qilib qo'ygan deb o'ylaysiz?

– Taxmin qilib ko'ramiz: asar nima haqida bo'lishi mumkin?

Ikkinchi bosqich – mutolaa davomida.

– Asarni o'qiy boshlaymiz. Matn ichida berilgan savollarga javob berish orqali asardagi obrazlarga, asarning muhim o'rinlariga, yozuvchi nima demoqchi ekaniga e'tibor beramiz.

NIMA QILIB QO'YDING, SHERZOD?

Erkin Malik

Solijon aka ko'z kasalliklari shifoxonasida ancha yotib, davolandi. Nihoyat shifo topib, uyiga qaytadigan bo'lib qoldi. Ammo og'ir, bosiq bu odam nimagadir uyiga ketishga oshiqmas edi. O'ziga bog'liq bo'lmagan bir narsa ipsiz bog'lab turardi.

Nima uchun Solijon aka uyiga ketishga shoshilmayapti? Uni “ipsiz bog'lab turgan” narsa nima bo'lishi mumkin?

Kasalxonani, unda yotgan kishini tasavvur qilamiz. Odatda kasalxonada uzoq vaqt davolangan kishi ruxsat berilishi bilan uyiga oshiqadi. Biroq hikoya qahramoni Solijon aka uyiga shoshilmayapti. Buning sababi nimada bo'lishi mumkin? Yuqoridagi savol bizni shu haqda o'ylab ko'rishga undaydi.

U kasalxonada kimnidir kutayotgan bo'lishi mumkin...

Shifokor bilan sog'lig'i haqida gaplashmoqchi bo'lishi mumkin...

Uni uyida hech kim kutmayotgan, yolg'iz bo'lgani uchun uyiga oshiqmayotgan bo'lishi mumkin...

Ayrim holatlarda savolning javobi asarning keyingi o'rinlarida bayon qilingan bo'ladi. Bunday vaziyatlarda biz oldinroq bergan javoblarimizni asardagi voqealar bilan qiyoslab, o'zimiz yoki o'qituvchimiz yordamida muayyan xulosalar chiqarishimiz mumkin.

Uning o'y-fikri jarrohlik xonasida. Kasalxona yo'laklari bu kuni bir muncha tinchib qoladi. Sababi oq xalat kiyganlarning ko'pchiligi ichkarida bo'lishadi. Solijon aka-ning o'y-xayollari jarrohlik xonasida ham deb bo'lmas edi. U go'yo shaharning ko'p qavatli uylari orasidan Sherzod degan bolani izlardi.

Nima sababdan Solijon akaning o'y-fikri jarrohlik xonasida? U nima uchun Sherzodni “izlayotgan” bo'lishi mumkin?

Asarni o'qish davomida obrazlarga xos xususiyatlarni tahlil qilish orqali ularning badiiy asar g'oyasini (yoki g'oyalarini) ochib berishdagi, voqealar rivojidadagi o'rnini topish ham muhim. Buning uchun obrazlarga berilgan tavsiflarga (masalan, ularning tashqi qiyofasi, kiyinishi, nutqi – gap-so'zlari, xatti-harakatlariga) e'tibor berishimiz kerak.

Sherzod yerga urisa, ko'kka sapchiydigan, tinib-tinchimas bola. Maktabga ham yolchitib bormaydi. Og'zidan saqich, qo'lidan cho'zma tushmaydi. Cho'ntagi to'la tosh. Undan uchib-qo'nib yurgan qushlar ham bezillaydi. U halitdan toshbag'ir deb nom chiqargan. Ajab, Sherzod haqida ko'pchilik nega shunday deb o'ylaydi? U shunaqa bo'lib tug'ilganmi? Sherzod kamdan kam xursand bo'lib yuradi. U uyiga kirishga shoshilmaydi. Ko'chada yuraversam deydi. Adasi ichadi, oyisi bilan urush-janjal qilaveradi. Sherzod ham adasiga o'xshab o'rtoqlariga baqiradi, arzimagan narsani bahona qilib, ularni do'pposlaydi. Ulug'bekni ham tutvolib urdi. Ulug'bek uylariga qochib chiqdi-da, balkondan turib uni so'kdi. Shunda Sherzod cho'zmasini ishga soldi. Tosh Ulug'bekning o'ng ko'zini jarohatladi.

Sherzod sizda qanday taassurot qoldirdi? U chindan ham toshbag'ir bo'lib tug'ilganmi? Nima uchun u kamdan kam holatlarda xursand yuradi? Solijon aka Sherzodni nima sababdan "izlayotgan" edi?

Asardagi obrazlarga tavsif berishda undagi dalillarga suyanamiz. Matndagi Sherzodning xarakteri tasvirlangan o'rinlarga e'tibor bersak, u haqida shunday deyilgan:

- U yerga urisa, ko'kka sapchiydigan, tinib-tinchimas bola.
- U maktabga ham yolchitib bormaydi.
- Uning og'zidan saqich, qo'lidan cho'zma tushmaydi.
- Uning cho'ntagi to'la tosh.
- Undan uchib-qo'nib yurgan qushlar ham bezillaydi.

Demak, "Sherzod yaxshi bola emas, u – ko'cha bezorisi" degan xulosaga kelishimiz mumkin, to'g'rimi? Ammo badiiy asarni o'qishda voqealarga faqat bir tomonlama qarash yaramaydi. Tanganing ikki tomoni bo'lganidek, asar voqealarining, voqealarni harakatga keltiruvchi obrazlar yoki qahramonlarning ham turli qirralari bo'lishi mumkinligini unutmasligimiz lozim.

Quyidagi ma'lumotlar Sherzod haqida matnda aytilmagan gaplar ustida ham o'ylab ko'rishga ehtiyoj tug'diradi:

- Sherzod kamdan kam xursand bo'lib yuradi.
- U uyiga kirishga shoshilmaydi, ko'chada yuraversam deydi.
- Dadasi ichadi, oyisi bilan urush-janjal qilaveradi.

Demak, balki, Sherzodning dadasi ichib, urush-janjal qilavermaganida, u ham bunday bezorilik qilmasmidi? Balki, kimdir Sherzod bilan do'stlashib, uni biron narsaga qiziqtirganida, u vaqtini bezorilik bilan emas, foydali ishlar bilan o'tkazgan bo'larmidi?

Badiiy asarni turlicha talqin qilish, tushunish mumkin. Muallif odatda hamma fikrini ochiq-oydin aytmaydi. Qahramonlar ismi, nutqi, harakatlari, narsa-buyumlar va

tabiat manzaralari tasviri, matndagi kalit soʻz va soʻz birikmalari – bularning hammasi bizga yozuvchi aytmoqchi boʻlgan fikrlarni tushunishga yordam beradi.

Aslida badiiy asar aynan mana shu – ochiq aytilmagan, yashirin fikrlarni kashf qilish, asarning turli xil talqinlarini topish bilan ham qiziqdir.

Ulugʻbekni Solijon aka yotgan xonaga olib kirishdi. Ular shu yerda tanishishdi.
– Isming Ulugʻbek ekan, Ulugʻbek kimligini bilasanmi? – deb soʻradi Solijon aka.

– Bilaman, u kishi podsho boʻlganlar, keyin yulduzlarni koʻp oʻrganganlar. Men ham yulduzlarni oʻrganishni yaxshi koʻraman.

– Qiziq-ku, – dedi Solijon aka, – yulduzlarni qandogʻ qilib oʻrganib boʻladi?

– Qutb yulduzini bilasizmi?

– Eshitganman, lekin u haqda hech narsa bilmayman.

– Kechasi adashib qolgan odamlar, kemalar, hatto qushlar ham Qutb yulduziga qarab yoʻllarini aniqlab oladilar, – dedi Ulugʻbek.

– Mabodo sen Choʻlpon yulduzi haqida gapirmayapsanmi? – soʻradi Solijon aka.

– Choʻlpon yulduzi boshqa. Qutb yulduzi boshqa. Choʻlpon yulduzi tong mahali koʻrinadi. Qutb yulduzi kechasi bilan bir joyda turadi. Osmondagi hamma yulduzlar uning atrofida aylanadi. Qutb yulduziga qarab, boshqa yulduzlarning harakati oʻrganiladi.

– Qoyil, – dedi Solijon aka hayratlanib, – ismingga munosib bola ekansan.

Solijon aka va Ulugʻbek oʻrtasidagi suhbatdan nimalarni anglatdingiz? Nima uchun ular aynan Choʻlpon, Qutb yulduzlari haqida suhbat qurishdi? Mashhur bobokalonimiz Mirzo Ulugʻbek bilan asardagi oddiy bola – Ulugʻbek oʻrtasida bogʻliqlik bor deb oʻylaysizmi?

Ular oʻrtasida bunaqa suhbatlar tez-tez boʻlib turar, Ulugʻbekning quvnoqligidanmi, koʻzidagi jarohati ham yodidan koʻtarilib ketardi. Biroq Ulugʻbekning oʻng koʻzi kun sayin ich-ichiga botib, puchayib borardi.

– Sen oʻng koʻzingni ochib yur. Boʻlmasa, tuzalgandan keyin ham koʻzingni qisib yuradigan boʻlib qolasan, – deb dashnom berardi Solijon aka. Ammo Ulugʻbekni oldinda jarrohlik amaliyoti kutayotganini eslaganda Solijon akaning yuragi orqaga tortib ketardi. Nahotki...

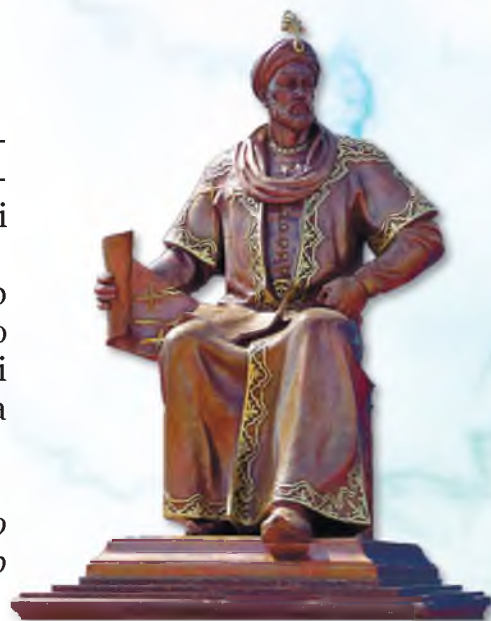
Bugun Ulugʻbekni operatsiyaga olib kirib ketishdi. Aksiga olib, Solijon akaga ruxsat tegdi. Solijon aka xonani boʻshatdi-da, yosh doʻsti Ulugʻbekni kuta boshladi. Ishqilib, yarimjon boʻlib qolmasin-da! Shu yoshda dunyoga bir koʻz bilan qarab qolmasin-da... Nima qilib qoʻyding, Sherzod?!

Solijon aka nimadan qattiq tashvishda edi?

E'tibor qilsak, berilgan savollar matnda bor ma'lumotlarni topishga emas, balki bor ma'lumotlar asosida "yozilmagan" narsalarni – yozuvchi ochiq aytmagan fikrlarni kashf etishga qaratilgan.

Misol uchun, yozuvchi asardagi bolani Ulug'bek deb atashi tasodif emas. Ulug'bek kelajakda buyuk olim Mirzo Ulug'bek kabi falakiyot ilmini o'rganmoqchi edi. Yozuvchi "Ulug'bek" ismi orqali bolaning aqlli, dono, zehnli ekaniga ishora qilyapti.

"Kechasi adashib qolgan odamlar, kemalar, hatto qushlar ham Qutb yulduziga qarab yo'llarini aniqlab oladilar, – dedi Ulug'bek".

Ulug'bek xuddi Sherzodga o'xshab adashib qolganlarning yo'lini yoritmoqchi bo'lgan yaxshi insonlar toifasidan edi. Ammo, afsuski, mana shunday iste'dodli bola bir umrga "dunyoga bir ko'z bilan qarash"ga majbur bo'lib qolishi mumkin.

Uchinchi bosqich – mutolaadan so'ng.

Bu bosqichda matnni yaxlit tushunishimiz, umumlashtirishimizga imkon beruvchi savollar ustida o'ylab ko'ramiz. Bu savollarga javob berish jarayonida asar haqidagi avvalgi va keyingi tasavvurlarimizni solishtirishimiz, hayotiy tajribalarimiz va avval olgan bilimlarimizga tayanib tahlil qilishimiz mumkin.

Asarda qanday g'oyalar aks etgan? Ulardan eng muhimi qaysi? Nima uchun bu g'oyani eng muhimi deb o'ylaysiz?

"Solijon", "Sherzod" kabi ismlar orqali ham yozuvchi qandaydir yashirin g'oyalarni ilgari surgan deb o'ylaysizmi? Bu ikki ism qanday ma'noni anglatishi mumkin?

Sizningcha, asar nima uchun shifoxona tasviri bilan boshlanadi?

Asar sarlavhasi haqidagi avvalgi va keyingi xulosalaringizni qiyoslang. Nimalar o'zgardi?

Solijon aka tilidan aytilgan "Shu yoshda dunyoga bir ko'z bilan qarab qolmasin-da..." degan gapni qanday tushundingiz?

Sherzod xarakteri tasvirida sizga eng kuchli ta'sir qilgan jihat qaysi? Nima uchun?

Solijon aka Sherzodni uchratib qolsa, unga nimalar degan bo'lardi? Sherzod Solijon akaga-chi?

Badiiy asar matematik masala emas. Odatda asar bo'yicha qo'yilgan savollarning yagona to'g'ri javobi bo'lmaydi – bu savollarga har birimiz o'z dunyoqarashimiz va tajribamizdan kelib chiqib javob berishimiz, asardan o'zimiz uchun mustaqil xulosalar chiqarishimiz lozim. Shundagina biz o'zimizda adabiyot darslariga, kitob mutolaasiga ehtiyoj sezamiz.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

6-sinf adabiyot darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**